

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie

VZTAHY MEZI DĚTMI MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

RELATIONSHIPS AMONG CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE

Bakalářská práce

MONIKA BIELIKOVÁ

**Vychovatelství
Kombinované studium**

Vedoucí práce: PhDr. Ida Viktorová, Ph.D.

PRAHA 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Idy Viktorové, Ph.D.

V práci jsem použila informační zdroje uvedené v seznamu.

V Praze dne

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce PhDr. Idě Viktorové, Ph.D. za vedení mé práce a za pomoc a ochotu při jejím zpracovávání.

Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za podporu a pomoc.

Anotace v českém jazyce

Práce se věnuje vzájemným vztahům mezi dětmi v jedné konkrétní třídě a to žákům třetí třídy základní školy. V první části charakterizují dítě mladšího školního věku se zaměřením na růstový a vývojový profil osmiletého dítěte. V druhé části nahlížím na malou sociální skupinu, popisují znaky takové skupiny, její strukturu, pozice a sociální role. Poslední část práce je věnována metodám, diagnostice sociálních vztahů a to především mezi kamarády a popisem samotného výzkumu. Cílem práce je analýza vztahů, pozic a postavení dětí v rámci kolektivu běžné třídy, včetně jejich výsledků a závěrů.

Klíčová slova

Dítě mladšího školního věku, kamarádství, role žáka (školáka, spolužáka), sociální skupina, sociometrie, školní třída, vztahy mezi dětmi

Anotace v anglickém jazyce

This thesis focuses on relationships among school age children and particularly among a class of 3rd graders. The first section of the thesis examines characteristics of individual growing and evolving profiles of eight year old children. The second part of the thesis describes the attributes of a small social group, its social positioning, structures and social roles. The final section of the paper deals with the methods, diagnosis of social positions especially among friends and a description of the research itself. The goal of this thesis is to provide an analysis of the relationships, positions and social status of a particular group of children, including research results and final summary.

Klíčová slova v anglickém jazyce

Child of younger school age, friendship, role of pupil (schoolchild, schoolmate), social group, sociometry, school class, relationships among children

Úvod.....	6
1 Dítě v mladším školním věku.....	7
1.1 Osmileté dítě	7
1.2 Růstové a vývojové profily	7
1.3 Sociální aktivity	9
2 Malá sociální skupina.....	10
2.1 Znaky a třídění skupin.....	10
2.2 Dynamika a struktura skupiny	13
2.3 Sociální pozice	14
2.4 Vrstevnická skupina	16
3 Sociální role.....	18
3.1 Role školáka	18
3.2 Role žáka.....	19
3.3 Role spolužáka a její socializační význam.....	20
4 Metody sociální psychologie	27
4.1 Diagnostika vztahů ve třídě.....	28
5 Vlastní výzkum.....	30
5.1 Vztahy ve třídě	31
5.2 Kamarádi ve třídě.....	42
Závěr	51
Seznam použité literatury	53
Přílohy.....	54

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu věnovat dětem mladšího školního věku, jejich vzájemným vztahům a to především vztahům mezi kamarády. Cílem mé práce je prozkoumat, zda jsou vztahy mezi dětmi ovlivněny již kamarádstvím ze školky, vztahy ke stejnému respektive opačnému pohlaví či byly ovlivněny zasedacím pořádkem při příchodu do základní školy. Seznámíme se také s jejich pozicí a rolí školáka, žáka a spolužáka. Jestli se stýkají se svými kamarády i mimo školu. Co se jim líbí a nelíbí ve třídě a jaké vztahy panují mezi dětmi ve školní třídě. Budu na jejich školní třídu pohlížet jako na malou sociální skupinu a pokusím se zmapovat pomocí sociální vztahové sítě a sociogramu jejich vzájemné vztahy.

V první části se pokusím charakterizovat dítě mladšího školního věku. Má práce se věnuje jedné konkrétní třídě a to především žákům třetí třídy, podíváme se tedy na růstový a vývojový profil osmiletého dítěte. V další části nahlédnu na malou sociální skupinu. Popíši znaky takové skupiny, její strukturu a také role a pozice, které se zde objevují.

Dále se budu věnovat sociálním rolím, především roli školáka, dále roli žáka, která je vymezena zařazením do určité třídy a vztahem k určitému učiteli a v neposlední řadě roli spolužáka a jejímu socializačnímu významu.

Poslední část práce bude věnována metodám, diagnostice sociálních vztahů a popisem samotného výzkumu. Případný čtenář zde bude mít možnost seznámit s výsledky mé práce založené na sociogramech a dotaznících, které se věnují vztahům mezi dětmi a jejich pozicí mezi sebou navzájem. Součástí práce budou i sociální vztahové sítě a vyhodnocení dotazníků, na kterých budu demonstrovat své poznatky.

1 Dítě v mladším školním věku

1.1 Osmileté dítě

Osmileté dítě projevuje velkou chuť do života. energii soustředí na zdokonalování schopností, které už má, a na prohlubování vědomostí a znalostí. Osmileté děti silně prožívají vlastní nezávislost a chtějí se sami rozhodovat o tom, co budou dělat a s kým se budou kamarádit. Zájem a pozornost se postupně přesouvá od rodičů, učitelů a sourozenců ke stejně starým kamarádům a spolužákům a k oddílovým a družinovým aktivitám. V průběhu osmého roku si chlapci a děvčata od sebe navzájem udržují odstup, odmítají spojitost a formují se přátelství ve dvojicích a ve skupinách vždy v rámci jednoho pohlaví.

1.2 Růstové a vývojové profily

Dítě v tomto věku váží v průměru až 28 kg. Za rok přibere 2 – 3 kilogramy. Děvčata obvykle váží méně než chlapci. Růst do výšky probíhá nadále pomalu a rovnoměrně a za rok dítě povyroste asi o 6 cm. Děvčata jsou ve srovnání s chlapci obvykle menší (děvčata měří až 126 cm, chlapci až 130 cm). Tvar těla připomíná nejvíce dospělého člověka. Paže a nohy se prodlužují, a dítě se tak zdá vyšší. Výrazné změny nálad souvisejí se změnami hormonální aktivity. Dítě v tomto věku není tak často nemocné.

Motorický vývoj

S oblibou se věnuje aktivitám, při kterých může vydávat velké množství energie: rádo tancuje, jezdí na kolečkových bruslích, plave, zápasí, jezdí na kole a pouští draky. Vyhledává příležitost k účasti na týmových aktivitách a hrách, jako je např. fotbal. Je výrazně hbitější, rychlejší a silnější. Zdá se, jako by mělo nevyčerpatelné zásoby energie.

Percepční a kognitivní vývoj

Sbírá různé předměty. Sbírky třídí a vystavuje podle složitějšího systému. Věnuje se výměnnému obchodu s kamarády, aby sbírky doplnilo o chybějící kousky. Sprádá

různé plány, jak si něco vydělat a šetří si peníze, aby si za ně něco mohl koupit. Začíná se zajímat o to, co si myslí a dělají druzí. Chápe, že existují rozdílné názory, kultury a země. Ochotně se ujímá úkolů jak doma, tak ve škole. Těší ho, když dostane něco na starost. Samozřejmě se také zajímá o odměny za odvedenou práci. Rádo si čte a pracuje samostatně. Hodně času tráví plánováním a vytvářením různých seznamů a přehledů. Kreslené objekty mají realističtější podobu. Běžné události se snaží pochopit pomocí složitější logiky: např. zašantročenou bundu nebo hračku hledá systematictěji než dříve.

Umí sčítat a odečítat, učí se násobit a dělit. Těší se do školy a je zklamané, když do ní kvůli nemoci nebo z jiného důvodu nemůže.

Vývoj řeči a jazyka

Rádo píše dopisy kamarádům. Při psaní zapojuje fantazii a hodně místa věnuje detailním popisům. Baví ho vyprávět vtipy a dávat hádanky. Rozumí pokynům, které vyžadují postupně splnění více (až pěti) následných úkonů, a dokáže se jimi řídit. Někdy je třeba mu dané požadavky zopakovat, protože napoprvé neposlouchá až do konce. Slovně chválí nebo kritizuje ostatní. Opakuje slangová sprostá slova. Chápe gramatická pravidla a řídí se jimi při mluvení i psaní. Fascinují ho všelijaká tajná hesla a šifrovaná řeč a chce se ji naučit. Plynne si povídá s dospělými. Dokáže myslet v rámci minulosti i budoucnosti a také tak mluvit.

Osobnostně sociální vývoj

Utváří si názor na morální hodnoty a postoje. Vše rozlišuje na „špatné“ a „dobré“. Má dva nebo tři „nejlepší“ kamarády, nejčastěji stejně staré a stejného pohlaví, se kterými si většinou hraje. Čas od času je také rádo samo. Není tak kritické vůči vlastním výkonům, ale snadno ho vyvede z míry, když nějaký úkol nedokáže splnit nebo když výsledek jeho snažení neodpovídá očekávání. Baví ho skupinové hry a aktivity. Členství ve skupinách a přijetí od vrstevníků je pro něj velmi důležité. Z vlastních selhání a chyb stále viní druhé nebo se všelijak vymlouvá. Rádo telefonuje s kamarády. Chápe a uznává skutečnost, že některé děti mají větší nadání např. na kreslení, malování,

sporty, čtení nebo hudbu. Stále touží po pozornosti a uznání ze strany učitele a rodičů. Rádo se předvádí před dospělými a soutěží s nimi v různých hrách.¹

1.3 Sociální aktivity

Osmileté dítě baví soutěživé aktivity a sporty (fotbal, plavání, gymnastika). Je rádo členem týmu, ale když je k soutěžení nuceno, často chce z družstva odejít. Ke konci osmého roku se někdy chová, jako by pobralo veškerou moudrost světa. Odporuje svým vrstevníkům (a rodičům) a hádá se s nimi. Rádo hraje různé společenské, elektronické a karetní hry. Pravidla si často vykládá po svém, aby zvýšilo vlastní naději na výhru. Záleží mu na tom, aby ho přijímali vrstevníci. Začíná napodobovat styl oblékání, účesy, chování a jazyk obdivovaných vrstevníků.²

¹ ALLEN, K. E., MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002, s. 144-146. ISBN 80-7178-614-4

² Tamtéž s. 147-148

2 Malá sociální skupina

Malá sociální skupina je jednotkou, ve které trávíme většinu svého života. Vychovatel pracuje s malou sociální skupinou ať už v rámci třídy, školní družiny nebo mimoškolního zařízení. Znalost charakteristik malé sociální skupiny je proto nezbytnou součástí znalostí vychovatele.

2.1 Znaky a třídění skupin

Sociální skupina je základní sociální jednotkou, ve které se odehrává většina sociálního života. Skupiny nejsou jen souhrnem určitého počtu lidí, jsou to organizované systémy, ve kterých jsou vztahy mezi členy strukturovány a podřízeny určitým vzorcům. Členství v sociální skupině uspokojuje dvě základní psychické sociální potřeby: potřebu pozitivního přijetí (emocionální uspokojení – někam patřit) a potřebu sociální prestiže (dosáhnout uznání, zároveň souvisí se seberealizací).³

Sociální skupiny můžeme různým způsobem třídit. Nejběžnější třídění podle velikosti. Velikost skupiny je určována počtem jejích členů, rozlišujeme tak velké, střední a malé sociální skupiny. Velkými a středními sociálními skupinami se zabývá sociologie. Pro sociální psychologii jsou předmětem studia malé sociální skupiny. Malá sociální skupina je vymežována počtem od tří do patnácti – dvaceti jedinců. Za optimální počet malé skupiny je považován počet patnácti jedinců, ve větších skupinách zpravidla vznikají podskupiny členů, kteří jsou si bližší. Malou sociální skupinou se budeme zabývat v dalším textu.

Třídění podle vzniku skupiny. Sociální skupiny vznikají buď spontánně z rozhodnutí samotných členů nebo vnějším rozhodnutím, pocházejícím zpravidla z nějaké organizace či instituce. Podle toho rozlišujeme podskupiny neformální, spontánně vzniklé na základě vztahů mezi jednotlivci a skupiny formální. Neformální

³ HADJ – MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 21. ISBN 80-7290-118-4

skupiny vznikají především proto, aby uspokojovaly potřeby svých členů, zatímco formální skupiny jsou vytvářeny ke splnění cílů, které si klade zřizující instituce.⁴

Třídění podle významu skupiny pro jednotlivce. Přestože jsme současně členy více skupin, ne všechny mají subjektivně i objektivně stejný význam. Z tohoto hlediska rozlišujeme skupiny primární a sekundární. Primární je ta skupina, která je pro jedince nejdůležitější, existují v nich velice pevné emocionální vazby a intimita, jednotliví členové jsou pro sebe navzájem významní a jsou na sebe silně vázáni. Primární skupinou je například rodina. Sekundárních skupin je v životě jedince více, svým způsobem by bylo možno říci, že jsou to všechny ostatní skupiny, jejichž členem jedinec je.

Třídění podle příslušnosti jedince. Rozlišujeme tak skupiny členské a referenční. Členskou skupinou je ta, jejímž členem jedinec skutečně je. Referenční skupina je ta skupina, která pro jedince představuje model hodnot i způsobu chování, přičemž není rozhodující, jestli je či není jejím členem. Ideální situace je samozřejmě tehdy, když jsou referenční a členská skupina totožné, v tom případě je členství ve skupině pro jednotlivce vysoce uspokojující a skupina je pro něj tím přitažlivější.

Třídění podle druhu činnosti. Základním kritériem je aktivita, kterou skupina provozuje a cíl, který touto aktivitou dosahuje. Uvedme pouze několik typů těchto skupin jako příklad:

- skupina pracovní – vyznačuje se jasnou organizační strukturou, která je závislá na typu pracovní náplně, cílem je výkon a produktivita;
- skupina výchovná – např. školní třída. Cíl skupiny je výchovně-vzdělávací;
- skupina hrová – obsahem jsou rekreační a zájmové činnosti, cílem je relaxace a uspokojení potřeb členů v této oblasti (např. seberealizace).

⁴ HADJ – MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 22. ISBN 80-7290-118-4

Jako sociální skupinou můžeme označit pouze taková společenství, která mají určitý počet charakteristických znaků. Nejdůležitější z nich jsou interakce, identifikace, společné cíle, normativní očekávání.

Interakce. Členové skupiny spolu komunikují a navzájem se ovlivňují. Interakce mezi členy skupiny je intenzivní a je výrazem existujících silných sociálních vztahů – zároveň k vytváření těchto vztahů přispívá. Zde je třeba poznamenat, že tyto vztahy nemusí být pouze pozitivní, intenzita sociálních vztahů ve skupině znamená, že si členové nejsou navzájem lhostejní. Čím je však intenzita pozitivních vazeb vyšší, tím vyšší je skupinová koheze (soudržnost).

Identifikace. Členové skupiny se vědomě identifikují se skupinou, to znamená, že sami na sebe myslí jako na členy skupiny. Někdy je tato identifikace zřejmá i z vnějších znaků (např. styl oblékání). Identifikace se skupinou je posilována přitažlivostí skupiny pro člena a má za důsledek přejímání skupinových hodnot a postojů. Toto sdílení opět zpětně posiluje identifikaci.

Společné cíle. Skupina je charakterizována tím, že její členové sdílejí společné cíle (alespoň jeden). K dosažení cílů je zaměřena aktivita skupiny, která přispívá k vytváření skupinové hierarchie. Volba cílů vyjadřuje společně sdílené hodnoty. Je zřejmé, že všichni členové skupiny nemusí mít naprosto totožné hodnotové žebříčky, ale sdílení alespoň některých hodnot je nutné, protože jinak by se nemohli na společném cíli shodnout a skupina by nemohla fungovat.

Normativní očekávání. Aby skupina mohla rozvíjet své aktivity a dosahovat společných cílů, vytváří soubor společných norem, které jsou členy sdíleny a které se vztahují k různým rolím ve skupině (podrobněji viz dále). Normy řídí chování členů při aktivitě, vůči sobě navzájem i vůči jedincům mimo skupinu. To znamená, že skupina očekává od svých členů, že se budou chovat podle skupinových norem, a pokud se jim nepodřizuje, je na něj skupinou vyvíjen tlak. V některých případech může dojít až k vyloučení člena ze skupiny, která tím silnější, čím je skupina pro člena přitažlivější.⁵

⁵ Tamtéž s. 22-23

2.2 Dynamika a struktura skupiny

Sociální skupina není pouhý souhrn jednotlivých členů, je to organizovaná jednotka se složitou vnitřní dynamikou a strukturou. Povšimněme si nyní jednotlivých aspektů vnitřního uspořádání malé sociální skupiny. Při práci s konkrétní sociální skupinou je třeba brát v úvahu rovněž další faktory, jak doba trvání skupiny či věk jejích členů.

Dynamika sociální skupiny

V dynamice skupinového dění se výše sociální potřeby projevují jako tendence ke spolupráci a tendence k soutěživosti. Podle složení skupiny i vnějších okolností může jedna i druhá tendence převládat a podle toho se dostávají do popředí různé typy osobnosti (v pedagogické situaci to může do značné míry ovlivnit vychovatel způsobem organizace práce).

Spolupráce (kooperace) ve skupině přináší členům uspokojení ze společné činnosti a zároveň pozitivní prožitek přijetí ostatními. Potřeba přijetí je tedy zdrojem kooperace, zároveň je takto uspokojována. Kooperativními členy skupiny jsou ti, jejichž potřeba pozitivního přijetí je silnější, bývají také ve skupině oblíbenější (viz dále).

Soutěživost (konkurence) vychází z potřeby dosažení sociálního uznání a prestiže. Je celkem pochopitelné, že dosažení lepšího výkonu než ostatní je pro jedince s takto silně rozvinutou potřebou velice důležité – důležitější než udržování pozitivních vztahů. Vyplývá z toho, že tito členové nemusí být ve skupině tolik oblíbeni, jsou však ceněni pro svoji kompetenci (viz dále).

Struktura sociální skupiny

Struktura skupiny je tvořena pletivem sociálních vztahů, které spojují navzájem jednotlivé členy skupiny. Tyto vztahy nejsou vždy jen pozitivní, každý z členů skupiny zaujímá ve skupině jiné, specifické místo. Strukturu sociální skupiny můžeme nahlížet ze dvou aspektů. Jednak se můžeme zajímat o jednotlivé vazby mezi členy a identifikovat ve skupině například jednotlivé podskupiny. Druhým úhlem zkoumání pak může být uspořádání postavení jednotlivých členů v sociální hierarchii skupiny. V obou případech nám v praxi slouží níže zmíněná diagnostika skupiny.⁶

2.3 Sociální pozice

Postavení člena v sociální skupině nazýváme sociální pozicí. Sociální pozice jsou uspořádány hierarchicky – rozeznáváme několik úrovní sociálních pozic. Jednotlivé pozice jsou buď souřadné, nadřazené či podřazené. Sociální pozice ve skupině je určována především významem každého člena pro ostatní a pro skupinu jako celek. Nejvyšší sociální pozice ve skupině nazýváme sociální špičkou - , člen, který je pro skupinu nejvýznamnější, stojí na nejvyšším místě sociálního žebříčku. Patří sem nejvlivnější a nejoblíbenější členové skupiny. Počet členů sociální špičky je různý v závislosti na velikosti skupiny.

Význam konkrétních jedinců pro skupinu závisí na jejich osobních vlastnostech a kompetencích, ale zároveň na dalších charakteristikách skupiny – co je jejím cílem (cíli), na převažující činnosti, jaké hodnoty členové skupiny sdílí. To znamená, že informace o tom, jakou sociální pozici ve skupině ti kteří členové zaujímají, je zároveň cennou diagnostickou informací.

V hierarchii sociální skupiny rozeznáváme typické struktury z několika hledisek (podle Řezáče 1998): podle vlivu ve skupině; podle sympatií (oblíbenosti); podle způsobu prosazování.

⁶ Srov. HADJ – MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 23-24. ISBN 80-7290-118-4

Sociální pozice podle vlivu ve skupině:

1. vůdcové;
2. aktivní pomocníci vůdce – jemu nejbližší členové;
3. podřízení, závislí členové;
4. pasivní členové;
5. okrajoví členové.

Sociální pozice podle sympatií (oblíbenosti) ve skupině;

1. hvězdy – populární, přitažliví pro většinu;
2. oblíbení mnohými členy skupiny;
3. akceptovaní – pro některé přitažliví, ostatním nevadí;
4. trpění;
5. stojící mimo.

Sociální pozice, podle způsobu prosazování ve skupině:

1. podporovaní – jejich způsob prosazování je akceptován;
2. odmítaní – chtějí se prosazovat, ale skupina jim brání;
3. přehlížení – chtějí se prosazovat, ale neumí to, skupina je přehlíží;
4. izolovaní – nechtějí se prosazovat ve skupině a skupina je rovněž neakceptuje.⁷

Jednotliví členové skupiny nemusí být v každém z uvedených žebříčků na stejném místě. Jak už bylo řečeno, závisí to na osobnostních charakteristikách, preferencích člena i složení a preferencích celé skupiny.

Ke každé sociální pozici patří soubor norem určující odpovídající způsoby chování pro danou pozici, který nazýváme sociální rolí. Její obsah závisí samozřejmě na charakteru skupiny, ale obecně lze říci, že čím je vyšší sociální pozice, tím větší volnost v dodržování norem role dovoluje. Je to způsobeno především tím, že členové, kteří tvoří sociální špičku, do určité míry obsah skupinových norem určují. Týká se to především specifických norem skupiny, obecně platné normy musí dodržovat

⁷ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. 1. vydání Brno: Paido, 1998. s. 161-162. ISBN 80-85931-48-6

i nejvýznamnější členové. Pokud by šli proti hodnotám skupiny, pravděpodobně by o svou pozici na špičce přišli. Na druhou stranu však jejich autorita dovoluje, aby normy v určité míře pozměňovali či určovali nové.⁸

Pro vychovatele je proto výhodné znát složení sociální špičky ve skupině, se kterou pracují. Složení neformální sociální špičky je důležitou informací o klimatu ve skupině. Jsou v ní děti, o které se může ve své práci opřít (pokud mu to složení špičky dovoluje). Její členové jsou sociálně vyspělejší než ostatní, mohou ve skupině prosadit řadu věcí, které vychovatel prosadit nemůže prostě proto, že je to záležitost vnitřního života skupiny.

2.4 Vrstevnická skupina

Vzhledem k zaměření tohoto textu budeme za vrstevnickou skupinu považovat pouze takovou, která existuje v rámci nějaké instituce. V institucionálním prostředí se setkáváme s různými typy sociálních skupin – školní třídou, výchovnou skupinou, oddílem či kroužkem. Spojují je některé společné charakteristiky, kterým se budeme v dalším textu věnovat.

Charakteristiky vrstevnické skupiny v rámci instituce

Sociální skupinu tvoří samozřejmě především souhrn dětí (žáků), kteří do ní patří. Institucionální skupinu zařazujeme mezi formální skupiny, to znamená, že byla vytvořena pro určitý účel (výchova a vzdělávání) v rámci instituce, již je škola nebo mimoškolní zařízení a tato instituce také určuje podle vlastních kritérií, kdo do skupiny bude patřit. Jsou určena pravidla chování (normy), jimiž se členové skupiny mají řídit, je určeno, k čemu skupina slouží, tj. jaký má cíl a jaké jsou hodnoty, na kterých je tento cíl založen (dosahovat co nejvyššího vzdělání, dodržovat školní řád, plnit povinnosti).

To plně platí především na počátku existence skupiny, postupně se mezi dětmi začínají vytvářet sociální vztahy a z formální skupiny se začíná tvořit skupina neformální. Není to už pouhé seskupení jednotlivců – ve skupině se vytváří složitá struktura sociálních vztahů, sociální hierarchie, jsou sdíleny určité společné hodnoty,

⁸ Srov. HADJ – MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, 2003. s. 24-26. ISBN 80-7290-118-4

chování je řízeno vlastními sociálními normami. Skupina začíná žít svým vnitřním životem, podléhajícím neformálním pravidlům a řízeném neformálními autoritami skupiny.⁹

Shrnutí

Malá sociální skupina je základní jednotkou sociálního života. Může být formální nebo neformální, primární či sekundární, členská či referenční. Kromě počtu členů (zhruba do dvaceti) se vyznačuje dalšími specifickými znaky: interakcí členů, identifikací se skupinou, společnými cíli a normativním očekáváním. Dynamika skupiny je řízena tendencí ke spolupráci a soutěživosti. Celkové klima ve skupině záleží na tom, jsou-li tyto tendence v rovnováze. Struktura skupiny je zpravidla hierarchicky uspořádána, každý člen skupiny má svou pozici a k ní příslušející sociální roli.

⁹ HADJ – MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova, 2003, s. 26-27. ISBN 80-7290-118-4

3 Sociální role

Důležitou součástí socializačního vývoje je přejímání rolí. Sociální role je definována jako komplex normativně daného, očekávaného a požadovaného chování. Obsah každé role je definován nějakými obecnými pravidly, je socio-kulturně podmíněn. Realizace každé role je do určité míry individuálně specifická. Míra možné variability chování jednotlivce závisí na typu této role.“ Jedinec se může s rolí úplně ztotožnit a na druhé straně může roli odmítnout. Některým životním rolím se nelze vyhnout (např. roli dítěte), ale každý může tuto roli uchopit jinak. Některé role si můžeme sami vybrat. Sociální role modifikují psychický vývoj svého nositele. Každá role podporuje rozvoj určitých vlastností, schopností a dovedností. Každá role má pro člověka určitý význam. Role školáka je velmi významnou rolí, protože ve značné míře ovlivňuje rozvoj dětské osobnosti i jeho budoucí sociální postavení.¹⁰

3.1 Role školáka

Role školáka je významnou rolí dětského věku, jejím prostřednictvím získává dítě určité postavení a stává se členem jedné sociální instituce. Aby bylo schopné nároky této role zvládnout, musí mít přijatelné sociální schopnosti a dovednosti. Role školáka je první významnou institucionální rolí.

Roli školáka lze charakterizovat pomocí několika základních kritérií:

- Role školáka je obligatorní rolí, je obecně chápána jako potvrzení normality dítěte, které může být přijaté do školy, jen pokud očekávané úrovni alespoň přibližně odpovídá.

- Role školáka je formální rolí. Její obsah i způsob získání je přesně určen a toto vymezení má obecnou platnost. Předpis pravidel chování, závazných pro tuto roli, je prezentován ve školním řádu.

- Různé role lze diferencovat i podle sociální pozice, jakou člověk jejich přijetím získá. Role školáka je podřízenou rolí.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2002. s. 216-217 ISBN 80-246-0181-8

- Každý člověk zaujímá k svým rolím určitý vztah, může s nimi být v různé míře identifikován, pro jeho sebepojetí mohou mít různý význam. Role školáka má pro dítě určitý osobní význam, jeho postoj k této roli se může v průběhu školní docházky pod vlivem rozmanitých zkušeností měnit.¹¹

3.2 Role žáka

Role žáka určuje sociální identitu dítěte, která je dána i jeho příslušností ke třídě. Zvládnutí této role vyžaduje překonání egocentrického způsobu uvažování, osamostatnění z vázanosti na rodinu a přijetí určité zodpovědnosti.

Role žáka je vymezena zařazením do určité třídy, kterou tvoří skupina žáků, a vztahem k určitému učiteli, který tuto třídu učí. Žák si uvědomuje, že patří do své třídy a ke konkrétnímu učiteli. Vztah k učiteli i ke třídě se v průběhu školní docházky mění.

Role žáka vyžaduje respektování požadavků učitele jako představitele školní instituce, ať již se vztahují k výuce nebo k jeho chování ve škole. Institucionálně jsou určeny školním řádem. Jejich obsah je obecně známý a dítě obvykle ví, jak se bude muset chovat.

Určitou normativní představu o roli žáka si vytváří i společnost.

Za plnění požadavků učitele je žák hodnocen, učitel klasifikuje jeho školní práci i chování. Pozitivní hodnocení přináší dítěti vyšší sociální prestiž, nepříznivé hodnocení jeho status snižuje.

Role žáka přináší různé zátěžové situace. Vyžaduje osvojení a respektování pravidel, která určují jeho chování ve škole a plnění různých požadavků, které mohou být subjektivně náročné nebo nesrozumitelné. Dítě ve škole tráví značnou část svého života a do školy chodit musí. Nemůže z ní odejít. Na počátku školní docházky je pro ně škola cizím prostředím neosobní instituce. (i když existuje určitá podobnost s mateřskou školkou a dětmi, které ji navštěvovali, jsou ve výhodě.)

¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2002. s. 218-219 ISBN 80-246-0181-8

Ve třídě je dítě jen jedním žákem z mnoha a může se touto situací cítit ohrožené. Dítě má potřebu neustále se ujišťovat o své hodnotě v roli žáka, o své pozici ve skupině.¹²

Školní dítě dovede odlišit vhodné chování i požadovaný způsob komunikace s učitelem. Malí školáci projevují značnou potřebu kontaktu s učitelem: překřikují ostatní, hlásí se, i když neznají odpověď apod. Chovají se impulzivně, nejsou schopni potlačit potřebu okamžitě učiteli něco sdělit.

Sociální očekávání posiluje u dětí tohoto věku potřebu výkonu, který by potvrzoval jejich pozitivní hodnotu. Dítě se snaží, ale zároveň potřebuje, aby je někdo ocenil, dítě potřebuje dosáhnout společenského uznání, potřebuje být učitelem akceptováno i oceňováno. Ocenění učitelem uspokojuje různé psychické potřeby dítěte, např. potřebu citové jistoty, potřebu seberealizace i potřebu orientace. (Tato potřeba vyjadřuje skutečnost, že dítě potřebuje vědět, jaké chování je žádoucí a tudíž i pozitivně hodnocené.)¹³

3.3 Role spolužáka a její socializační význam

Role spolužáka je důležitou rolí školního věku. Její zvládnutí je součástí celkové školní zdatnosti. Je zdrojem nezbytné sociální zkušenosti, která bude dítěti užitečná i v budoucnosti a v jiném sociálním prostředí. Způsob, jakým se dítě s touto rolí vyrovnává, signalizuje dosaženou úroveň jeho sociálních kompetencí.

Obecná školní zdatnost zahrnuje také přijatelné zvládnutí role spolužáka, to znamená nejenom adaptaci na třídu, ale dosažení i určité pozice, ocenění a přijetí třídou, která je specifickou variantou vrstevnické skupiny. Dítě je schopné zvládnout různé symetrické vztahy a reagovat na různé sociální situace. V pozitivním případě lze mluvit o integraci, kdy se jedinec cítí být součástí třídy a zároveň jej jí akceptován. Úroveň zvládnutí této role je projevem sociální úspěšnosti jiného druhu než dobré známky. Jejím prostřednictvím rozvíjí dítě svou sociální inteligenci a učí se takovým způsobům chování, které mu umožní získat přijatelnou pozici v jakékoliv podobné skupině.

¹² Vágnerová, M. c. d. s. 231-233

¹³ Tamtéž s. 236-237

Způsob, jakým se s požadavky této rol vyrovná, bude významné nejenom pro prožití školního věku. Ovlivní i jeho budoucí sociální chování a různé, především neformální mezilidské vztahy.

Role spolužáka je významnou rolí dětského věku, jejími typickými znaky je souřadnost a nevýběrovost. Spolužák je považován za stejného, resp. rovnocenného. Se spolužáky dítě sdílí podobné zkušenosti, všechny výhody i nevýhody role žáka. Roli spolužáka získá dítě zařazením do třídy, do skupiny vrstevníků přibližně stejného věku, mezi nimiž dochází k různým interakcím a vznikají určité vztahy. Třída je stabilní a uzavřenou skupinou, nelze do ní libovolně přicházet a odcházet. Dítě si svoje spolužáky nemůže vybrat, získá je zařazením do určité třídy. Příslušnost ke třídě se stává součástí jeho sociální identity.

- Třída je důležitým socializačním činitelem, který ovlivní vývoj sociálního poznávání a sociálního chování, rozvoj některých trvalejších rysů osobnosti jedince i jeho identity. Ve třídě se dítě učí rozumět projevům chování vrstevníků. Učí se dovednostem sociální interakce, navazovat kontakty, přijatelným způsobem se prosazovat, soupeřit i spolupracovat, učí se solidaritě, sebe ovládnutí, různým způsobů komunikace a získává zde určité sociální postavení, které signalizuje, jaká s největší pravděpodobností bude jeho budoucí sociální pozice v jiných skupinách. Třída je místem sdílení určité životní zkušenosti a společného řešení problémů. Je místem přijetí skupinových norem a generačního stylu života, ideálů, hodnot atd. Dosažení žádoucí sociální pozice závisí na jiných kompetencích než úspěšnost ve výuce. Obsah role spolužáka není tak jednoznačně určen, může mít více různých variant. V tomto smyslu je doplňkem role žáka, jejíž obsah je normativně daný.

- Třída je prostředím, v němž dítě může být zdrojem různých frustrací.

1) Spolužáci mohou sloužit jako zdroj citové jistoty a bezpečí, poskytují dítěti oporu v různých životních situacích, sdílejí s ním jeho problémy a projevují mu solidaritu. Někdy k citové podpoře stačí pouhá přítomnost ostatních dětí. Ve skupině se dítě cítí jistější.¹⁴

¹⁴ Tamtéž s. 256

2) Spolužáci mohou uspokojovat potřebu stimulace a učení, poskytují určitou zkušenost, která ovlivňuje rozvoj sociálních dovedností. Dítě se ve vrstevnické skupině učí jiným způsobům chování než v interakci s dospělými. Vztahy se spolužáky jsou symetrické vývojové úrovni, a tak je nápodoba jejich chování i porozumění jejich výkladu obvykle snadnější. Většinou se liší i motivace k osvojování takových znalostí či dovedností: je např. zřejmá jejich aktuální užitečnost a potřebnost pro získání žádoucí prestiže, splnění určitého očekávání skupiny.

Spolužáci mohou pozitivně přispívat i k rozvoji poznávacích procesů. Děti, které jsou na stejné úrovni a v rovnocenných vztazích, mohou přijatelnějším způsobem regulovat dětské poznávací strategie. Přístup vrstevníka i jeho vysvětlení je dítěti bližší, protože odpovídá jeho možnostem a stylu uvažování.

3) Potřeba seberealizace a sebeprosazení může být snadněji saturována ve skupině, kde jsou kompetence všech jejích členů srovnatelné. Ve škole slouží spolužáci jako referenční skupina a jejich výkony jsou základem pro posouzení vlastních výsledků. Úspěšnost i neúspěšnost je z tohoto hlediska relativní. Jde o to, jakou pozici ve třídě určité dítě zaujímá. To je důvodem, proč jsou děti méně stresovány srovnáním s ostatními ve specializovaných třídách, kde je konkurence spolužáků přijatelnější jejich možnostem.

Sebeprosazení ve skupině spolužáků a dosažení přijatelné sociální pozice ve třídě vyžaduje určité vlastnosti a kompetence. Hrabal (1989) rozlišuje dva faktory ovlivňující postavení dítěte ve třídě, je to sympatie a vliv.

- Míra sympatie, oblíbenosti je dána spíše sociálními kompetencemi dítěte. Z tohoto hlediska je pozitivně hodnoceno takové chování, které usnadní navazování a udržování kontaktu. Důležitá je schopnost empatie, vyjádření solidarity, pomoci a podpory i důraz na sdílení různých zážitků. Bez významu není ani převažující pozitivní emoční ladění, které je ostatním dětem příjemné. Tyto děti svým prosociálním chováním a projevovanými pozitivními emocemi vyvolávají u svých spolužáků kladnou citovou odezvu, kterou si uvědomují a také ji pozitivně hodnotí.¹⁵ Tyto předpoklady

¹⁵ HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele Vybraná témata*, 2. vydání Univerzita Karlova: Karolinum, 2002. s. 111. ISBN 80-246-0436-1

získá dítě většinou již v předškolním věku. Jsou dány dědičnými dispozicemi (např. typem temperamentu), ale spoluvytváří je i různé sociální zkušenosti.

- Oblíbení spolužáci bývají dobře ladění, mají smysl pro humor, jsou otevření, přátelští, dovedou pomoci a nejsou sobečtí. Bývají sociálně zdatní, někdy mohou ostatním imponovat svými schopnostmi a bez problémů stačí požadavkům běžných skupinových aktivit.

- Neoblíbení spolužáci nezvládají dovednosti, které jsou potřebné k navázání kontaktu, nedovedou se s ostatními dětmi domluvit, nejsou schopni respektovat společné normy a nedovedou spolupracovat. Obvykle jim chybí některé kompetence, nejsou schopni vyhovět požadavkům třídy. Prosazují se neadekvátním způsobem, jejich projevy jsou nepříjemné a rušivé. Bývají náladoví a dráždiví.

- Míra vlivu, jakou dítě ve třídě získá, závisí na různých kompetencích, které jsou zde pozitivně hodnoceny, někdy i na ocenění autoritou, na určitých osobnostních vlastnostech a projevech chování. Mezi imponující vlastnosti patří např. odvaha a sebedůvěra, někdy bývá ceněna i fyzická síla, celková zdatnost či vzhledová atraktivita.

Vývojově podmíněné proměny role spolužáka

V průběhu školního věku dochází ke změně v dětském prožívání, uvažování a v důsledku toho se mění vztahy ve třídě i postavení jednotlivých spolužáků. Na počátku školní docházky je třída vnitřně nediferencovanou skupinou dětí stejného věku. Mezi nimiž je vztah formální rovnosti. Složení třídy je náhodné, volba spolužáků není možná. Ve vztahu k nim není dítě nijak zvýhodněno, nemá zde výlučné postavení, jaké má doma. Je členem skupiny se stejnými právy a povinnostmi jako mají ostatní. Musí své aktuální potřeby podřídít zde platným normám a potlačit své egocentrické tendence. Někdy mohou být takové požadavky subjektivně příliš náročné, mohou vyvolávat úzkost a vést k tendenci uniknout ze společnosti tak velké skupiny dětí k dospělému člověku, nejčastěji k učiteli.

Třída je z pohledu malého školáka subjektivně příliš velkou skupinou dětí, mezi nimiž zpočátku jen velmi málo diferencuje. Četnější kontakt a akceptace určitého spolužáka bývá podmíněna náhodnými vlivy, např. prostorovou blízkostí (dětí spolu

sedí v jedné lavici). Příkladem může být názor 7leté Petry, která „*ve škole kamarádi s Lenkou, sedí s ní v lavici a taky bydlí ve stejném domě*“.

Hodnocení spolužáků je ovlivněno především tím, jak se dítěti aktuálně jeví. Je typické malou samostatností, přejímáním názorů autority a důrazem na dílčí, nápadné projevy chování a viditelné znaky (např. oblečení), které snadno upoutají pozornost.

- Zevnějšek je vnímán jako komplex, na němž se podílí somatotyp dítěte a celková úprava, zejména oblečení, které má značný sociální význam. Tendence odmítat odlišnost a preferovat určitý stereotyp, odpovídají jejich zkušenosti, se projevuje i u dětí tohoto věku.

- Totéž platí pro jeho hodnocení chování, malý školák má určitou představu žádoucího projevu, a pokud se jeho spolužák bude chovat jinak, může být odmítnut. Nápadně odlišný spolužák vyvolává u ostatních dětí nejistotu, protože neodpovídá jejich očekávání. Dětský postoj je snadno ovlivnitelný a mnohé z projevů odmítání jsou jen reprodukcí rodičovských názorů.

- Pro děti tohoto věku je důležitý názor učitele na jednotlivé spolužáky. Ten je bezvýhradně akceptován, ať už se projeví verbálně, nebo neverbálně (pokud nebude v rozporu s názorem rodičů, protože pak by dítě muselo jednu variantu popřít), (Hrabal, 1992). Závislost na učiteli neovlivňuje jen sebehodnocení, ale i hodnocení jiných dětí a z něho vyplývající vztahy ve třídě. V mladším školním věku mají názory spolužáků menší význam než hodnocení učitele.

Malý školák má tendenci si neustále potvrzovat svou pozici ve třídě, potřebuje se ujistit o své hodnotě, potřebuje být přijatelně hodnocen i svými spolužáky nebo alespoň nějak upoutat jejich pozornost. Takové chování je obranou proti anonymizaci ve skupině. Malý školák je egocentrický a potřebuje se zviditelnit jakýmkoliv dostupným způsobem. Postupně se dětské projevy chování diferencuje, dítě si ověří, jaké jednání vede k žádoucímu efektu a jaké nikoliv. Jejich chování ovlivňuje významným způsobem učitel, přestože jde o jednání na úrovni vrstevnických vztahů, v této době je názor autority bezvýhradně akceptován.

Na počátku školní docházky je role spolužáka málo diferencovanou, souřadnou rolí. Postupně dochází k vnitřní strukturaci třídy a k jejímu rozdělení na podskupiny.

Tento proces má svá pravidla, např. v mladším a středním školním věku se vytvářejí skupiny podle pohlaví, ve starším školním věku dochází k restrukturalizaci podle očekávané sociální perspektivy, kterou určuje školní prospěch. Kromě rozdělení na takto vymezené podskupiny dochází k hierarchii třídy, k další diferenciaci pozic jednotlivých spolužáků a z nich vyplývajících rolí. Jednotlivé děti získají různé postavení, které nabízí určitou roli, resp. možnost volby mezi několika variantami. Ty se liší jak svým obsahem, tak sociální prestiží, jakou svému nositeli přináší. Počáteční období významné pro získání určité pozice, která se obvykle udržuje po celou dobu existence této třídy. Jednoznačnou výhodu mají sociálně zdatné děti, které mají potřebné kompetence a mohou skupině nějak imponovat. Noví žáci, kteří přicházejí později, mívají mnohem obtížnější pozici. Skupina je již strukturovaná a oni si musí svoje postavení vydobýt.

Podle míry obliby a prestiže lze diferencovat různé postavení, které může dítě ve třídě získat, resp. které mu třída přisoudí, a z něho vyplývající role.

- Spolužák, který má ve třídě dostatečně velký vliv, si vydobude pozici vůdce, resp. jednoho z vůdců.

- Dítě, které ostatním něčím imponuje, je oblíbené, obdivované a vzhledem k tomu má ve třídě i určitý vliv, získá pozici hvězdy. Je to jedinec, jehož názory akceptuje většina třídy a může mít dostatečné množství kamarádů.

- Dítě, které je většině třídy sympatické, ale nemá podstatnější vliv – buď proto, že nemá potřebné imponující vlastnosti, anebo proto, že dává přednost pohodě před sebeprosazováním – získává pozici dobrého kamaráda. Ten nikdy nezkame, každému pomůže, je přátelský, nevytahuje se nad druhé.

- Většina dětí získá ve třídě pozici přijatelného spolužáka. Tato skupina je typická průměrným vlivem i oblíbeností, která sice ničím nevyniká, není nijak výjimečná, ale také ostatním v ničem nevadí. Je to pozice, která přináší pohodu průměru, nebývá ničím ohrožena. Ostatní jsou spokojeni, protože nejsou izolováni ani odmítáni, mají vždycky alespoň nějakého kamaráda a nikdo jim neublíží.

- Pozici odmítaného a negativně hodnoceného spolužáka získá dítě, které nemá požadované vlastnosti a kompetence, jehož chování, zevnějšek či sociální postavení je

něčím odlišné, neodpovídá očekávání průměru třídy, popřípadě působí nepříjemně a s ostatními si nerozumí. Z této kategorie vyplývají různé, obvykle atributované role, které jsou určitým dětem přisouzeny, protože neodpovídají požadavkům a očekávání třídy.

- Jednou z variant, kterou lze chápat jako obrannou reakci na odmítání třídou, je přijetí pozice šaška, který je schopen získávat sympatii pouze předváděním, jinak to nedokáže.

Do této kategorie by patřila i pozice dítěte, které neumí získat sympatii jinak než uplácením a poskytováním materiálních výhod. V obdobné pozici je také ten, kdo akceptuje roli otoka, sloužícího mocnějšímu spolužákovi.

- Obtíže se získáním přijatelné pozice může mít i dítě, jehož sociální postavení (resp. postavení jeho rodiny) a z něho vyplývající způsoby, návyky, styl života i úprava zevnějšku ostatním neimponují. Takovému dítěti bývá přisouzeno postavení sociálního outsidera. Tyto děti se přátelí mezi sebou a ani neusilují o lepší pozici.

- Odmítání bývají i děti neklidné, dráždivé, výbušné, a proto nepříjemné. Tyto děti získají roli nemožného spolužáka, o něhož nikdo nestojí a všichni by byli raději, kdyby ve třídě nebyl.

Pozice odmítaného dítěte je vždycky nějak riziková. Odmítání vyvolává obranné reakce, sociálně neúspěšné dítě hledá způsob, jak takovou zátěž zvládnout, a snaží se získat přízeň spolužáků jakýmkoliv způsobem (vnucováním, uplácením apod.)¹⁶

¹⁶ VÁGNEROVÁ, M., *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Dotisk prvního vydání. Nakladatelství Karolinum, Praha 2002, s. 264-267 ISBN 80-246-0181-8

4 Metody sociální psychologie

Metodami, které jsou většinou používány ve výzkumu i diagnostice jsou

- pozorování,
- rozhovor,
- dotazník.

Typicky sociálně psychologickou metodou

- diagnostika sociálních vztahů.

Pozorování

Pozorování je základní metodou psychologie. Pozorování používáme ke zkoumání sociálních situací a interakcí, sociálních vztahů i vlivu sociálního prostředí na jedince.

Vzhledem k možnosti ovlivnění pozorovaného jevu přítomností pozorovatele se v sociální psychologii vyvinula metoda zúčastněného pozorování. Znamená to, že pozorovatel je zároveň členem skupiny či účastníkem situace, kterou pozoruje. Na pozorovatele to klade poměrně velké nároky, protože musí podílet na průběhu pozorovaného, snažit se je příliš neovlivnit a ještě být schopen zaznamenat, co se odehrává. Metoda zúčastněného pozorování je velmi vhodná pro vychovatele.

Rozhovor, dotazník

Obě tyto metody jsou založeny na zjišťování informací od respondenta, přičemž rozhovor je veden ústně a v dotazníku jsou otázky předkládány písemně. Nároky a problémy obou metod jsou podrobně popsány v příslušné literatuře. Z rozhovoru i dotazníku můžeme získávat informace o sociálních vztazích ve skupině, sociálním klimatu i postojích jedince.

Diagnostika sociálních vztahů

Pro diagnostické poznávání vztahů v sociálních skupinách používáme techniky, ve kterých se jedná o měření v rámci sociální skupiny – sociometrii. Cílem je postihnout a kvantifikovat sociální vztahy ve skupině a její sociální hierarchii. Principem metody je dotazování členů zkoumané sociální skupiny na ostatní členy podle zvoleného klíče,

z odpovědí pak vyvozujeme existující sociální vazby ve skupině. Shrnutí výsledků pak ukáže jednak jednotlivé vazby mezi členy skupiny, dále pak sociální hierarchii skupiny a místo každého jednotlivce v ní. Výsledky lze prezentovat v podobě žebříčků sociální hierarchie skupiny, lze rovněž použít také grafické znázornění, které nám pomůže názorně vyjádřit vazby a vzájemnou vzdálenost jednotlivých členů skupiny (sociogram).¹⁷

4.1 Diagnostika vztahů ve třídě

Zásady pro diagnostiku vztahů ve školní třídě

- diagnostika je vždy jen prvním krokem a pak by měly následovat nápravné kroky (intervence.)
- diagnostika se nemůže dělat anonymně, je třeba, aby se děti podepisovaly
- zjišťování vztahů mezi dětmi vyžaduje výraznou etiku
- diagnostika tříd je vždy týmová práce
- mnoho metod, které ve třídě užíváme, má diagnostický náboj
- je třeba dobře dokumentovat své kroky a archivovat veškerý materiál

Nástroje diagnostiky tříd

A - nestandardizované

a) klinické metody (pozorování, rozhovor, rozbor produktů)

b) pohybové hry (Dotkni se toho, kdo..., Místo vedle mě je prázdné..., Místa si vymění...)

c) techniky tužka – papír (Technika deseti situací, Erb, Pyramida, Obláčky)

B - standardizované – sociometrie, dotazníky MCI, B-4, B-3, D-1, SORAD, CES, DSA

¹⁷ HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha:Univerzita Karlova, 2003. s. 7-8. ISBN 80-7290-118-4

Přehled některých dotazníků

- SOCIOMETRIE (Moreno) je nejstarší metodou. Zkoumá preference dětí, sympatie a atraktivitu. Je snadná pro zadání i pro vyhodnocení (je možné i pomocí sociogramu).

Možné otázky: s kým bys chtěl sedět v lavici...

- DOTAZNÍK B-4 (Braun) je dotazník pro 2. – 3. třídy a pro nižší třídy zvláštních škol. Staví proti sobě kladné a záporné body z preferencí ve třídě a zároveň sonduje spokojenost žáka se svou třídou. Vyhodnocuje se kvalitativně i kvantitativně, což umožňuje srovnání tříd v jedné škole.

- DOTAZNÍK B-3 (Braun) je dotazník od 4. třídy po maturitní ročníky a pro vyšší třídy zvláštních škol. Mají podobnou konstrukci jako B-4 a navíc sledují sebe vnímání dítěte v kontextu třídy a jeho pocity zaznamenané formou škály.

Obě metody (B-4, B-3) lze zadávat i v ne-třídních kolektivech – skupiny v DD, sportovních klubech, zájmových kroužcích, apod.

5 Vlastní výzkum

V předchozích kapitolách jsme si nastínili charakteristiku dítěte mladšího školního věku. Popsali jsme obecně strukturu třídy, možné role a pozice, které děti nosí. Nyní se podíváme, jak je tomu v jedné konkrétní třídě.

V rámci svého výzkumu jsem použila dva dotazníky. Dotazník B-4, standardizovaný a zavedený v praxi, který je určen dětem mladšího školního věku. Pro účely své práce jsem si ho nazvala dotazník – „Vztahy ve třídě“. A dotazník „Kamarádi ve třídě“, který se zabývá kamarádky vztahy.

Ideálním časem pro diagnostikování pomocí dotazníku je první čtvrtletí školního roku. Je to období z hlediska školního života poměrně klidné, neboť ruch počátku školního roku již opadl. Dětem jsem dotazník vysvětlila, nejobtížnější částí k vyplnění se jevíly vlastnosti spolužáků, které jsem dětem srozumitelně vysvětlila. Oba dotazníky jsou součástí přílohy.

Charakteristika zkoumané třídy

Dotazník vyplnilo všech 21 dětí, z toho 12 chlapců a 9 dívek. Všichni byli žáci 3. třídy jedné základní školy ve věku 8 – 9 let.

5.1 Vztahy ve třídě

Hlavním cílem práce byla analýza vztahů, pozic a postavení dětí v rámci kolektivu běžné třídy. Zkoumala jsem děti, jak jsou ve třídě oblíbeny, zda mají ve třídě kamarády nebo s ostatními dětmi často řeší konflikty a ve třídě se necítí dobře. Také bylo důležité zjistit, které děti stojí v centru dění třídy, nebo se pohybují spíše na okraji kolektivu a které jsou ostatními dětmi vyčleňovány. V tomto šetření jsou patrné i vztahy mezi samotnými dětmi navzájem. V neposlední řadě jsem se zajímala o srovnání pozic dívek a chlapců v rámci třídy.

5.1.1 Popis metody

Dotazník B-4 (1998) je modifikací dotazníku B-3 pro mladší děti. Lze jej úspěšně používat ve druhé a třetí třídě základní školy a ve třídách základní školy praktické.

Zůstaly v něm zachovány čtyři otázky. První a druhá otázka je totožná s B-3, tedy sociometrické volby kladné a záporné, které si pak pedagog zpracuje i do sociogramu. Tyto otázky představují kladné resp. záporné zisky dítěte. Vyhodnocují se stejně jako v předchozím dotazníku B-3 – tedy 3, 2, 1 bod.

Ve třetí otázce dítě přiřazuje svým spolužákům nabízené vlastnosti. Za každé umístění se započítává jeden bod – kladný v případě, že se dítě umístí v prvním sloupečku a záporné, pokud je napsáno k vlastnostem ve druhém sloupečku.

Čtvrtá otázka představuje hodnocení třídy jako kolektivu dítětem. Vyjadřuje v pěti otázkách jednoduše (ano – ne), čeho si ve třídě všímá.

Ačkoliv je dotazník B-4 zjednodušenou variantou předchozího dotazníku, má cenné výstupy. Mezi ně patří:

- pohled dítěte na kvalitu kolektivu podle předem daných kritérií
- vlastnosti, které děti přiřazují svým spolužákům (především spolehlivé a nespolehlivé děti, zábavné, sociálně zdatné a osamocené)
- atraktivita – neatraktivita podle voleb nám sděluje, jak je dítě ve třídě frekventováno, zda není opomíjeno či jiným lhostejné (šedivé děti)

- hierarchie třídy (sociometrické hvězdy, jejichž pozice je vyvažována dalšími kritérii)
- sociogramy kladných a záporných voleb.

Je jasné, že děti ve druhé a třetí třídě jsou ještě v prekohezní fázi vývoje třídního kolektivu, Proto nemůžeme očekávat „veřejné mínění“ třídy, spíš se jedná o ovlivnění volby dětí. Ten, kdo je svými postoji v průběhu roku ovlivňuje (třebaže nevědomě), je třídní učitel. Pak tedy můžeme brát výstupy tohoto dotazníku jako formu autodiagnostiky působení pedagoga.¹⁸

Na druhou stranu je přínosné zjistit posun výsledků diagnostiky v nekohezním stádiu třídy (dotazník B-4) a stádiu prvotní koheze (dotazník B-3). Je tedy zřejmé, jak cenné výstupy přináší dlouhodobé sledování třídy.

5.1.2 Popis vyhodnocení

Kladné body jsou součtem kladných voleb, kdy dítě bylo na prvním místě v oblíbenosti u konkrétního žáka, dostalo 3 body, když na druhém místě, tak 2 body a na třetím místě 1 bod. K tomuto jsou přičteny body za to, když spolužák označil konkrétní dítě u některých z *kladných vlastností* z úkolu 3.

Celkem tedy součet kladných bodů z úkolu 1. a 3. tvoří kladné volby.

Záporné body tvoří součet záporných voleb, když dítě bylo na prvním místě v neoblíbenosti u konkrétního žáka, dostalo 3 body, když na druhém místě, tak 2 body a na posledním 1 bod. K tomu jsou přičteny body za to, když konkrétní dítě označil spolužák u některé ze *záporných vlastností* z úkolu 3.

Celkem tedy součet záporných bodů z úkolu 2. a 3. tvoří záporné volby.

¹⁸ BRAUN, R.. *Diagnostika školní třídy. Skupinová práce se třídou v rámci primární prevence*. Praha: IPPP ČR, 2008. 38 s.

Tabulka 1 Vyhodnocení dotazníku

4	1	3	3	3				2	3	3	3				
pohled na třídu	Kladné volby 3,2,1 bod	spolehlivý	zábavný	se všemi kamarád	Seznam žáků třídy			Záporné volby 3,2,1 bod	protivný	nespolehlivý	osamocený	+	-	Suma (Atraktivita)	Hierarchie (Ff)
3	0	0	0	1	1	H. P.	ch	16	3	2	1	1	22	23	-21
2	3	0	1	0	2	CH. F.	ch	0	0	0	1	4	1	5	3
5	0	0	0	0	3	M. M.	ch	36	11	7	14	0	68	68	-68
2	7	1	2	0	4	N. V.	ch	15	1	0	0	10	16	26	-6
5	15	2	3	8	5	P. A.	ch	0	0	0	0	28	0	28	28
2	3	0	0	1	6	P. P.	ch	10	0	4	0	4	14	18	-10
3	1	1	0	1	7	P. V.	ch	4	0	0	0	3	4	7	-1
3	5	1	0	0	8	P. T.	ch	21	2	4	0	6	27	33	-21
4	21	4	4	10	9	S. M.	ch	0	0	1	0	39	1	40	38
5	7	1	4	0	10	T. F.	ch	1	0	0	0	12	1	13	11
4	4	0	1	0	11	T. V.	ch	8	0	0	0	5	8	13	-3
3	2	0	1	0	12	Z. K.	ch	1	2	1	0	3	4	7	-1
5	10	2	0	0	13	B. N.	d	0	0	0	0	12	0	12	12
5	9	1	1	0	14	D. E.	d	0	0	0	0	11	0	11	11
1	6	0	0	0	15	K. E.	d	5	0	0	0	6	5	11	1
3	6	0	0	0	16	M. N.	d	0	0	0	0	6	0	6	6
2	8	0	3	0	17	V. N.	d	0	0	0	0	11	0	11	11
3	7	0	1	0	18	V. D.	d	0	0	0	0	8	0	8	8
5	7	6	0	0	19	M. M.	d	0	0	0	0	13	0	13	13
5	0	0	0	0	20	K. M.	d	0	0	0	0	0	0	0	0
5	4	1	0	0	21	M. J.	d	0	0	0	0	5	0	5	5

Vyhodnocení kladných a záporných bodů:

Nejvíce kladných bodů získal chlapec S. M. s 21 body, těsně za ním obdržel chlapec P. A. 15 bodů a za nimi dívka B. N. získala 10 bodů. Patnáct dětí získalo méně než 9 bodů. Tři z dětí neobdržely žádný bod.

Nejvíce záporných bodů získal chlapec M. M. se 36 body, 21 bodů měl P. T. a 16 bodů H. P. Další chlapec měl 15 bodů. Pět dětí mělo méně než 8 bodů. Jedenáct dětí neobdrželo žádný bod.

Celkové součty kladných a záporných bodů viz tabulka 1.

Vyhodnocení vlastností dětí:

Nejspolehlivější je dívka M. M. s 6 body, hned za ní s 4 body je chlapec S. M. Na dalším místě je společně dívka B. N. s 2 body a chlapec P. A. také s 2 body. Dalších 6 dětí získalo od dětí po 1 bodu. Jedenáct dětí neobdrželo žádný bod.

Nejzábavnější jsou chlapci s 4 body S. M. a T. F., dívka V. N. se 3 body a P. A. jsou za ihned za nimi, 2 body dostal chlapec S. M., pět dětí dostalo po 1 bodu. Jedenáct dětí dostalo 0 bodů.

Se všemi kamarád je bezkonkurenčně S. M. s 10 body, s 8 body chlapec P. A.. Tři děti obdržely alespoň po 1 bodu. Zbytek 16 dětí má 0 bodů.

Nejvíce protivný se jeví dětem chlapec M. M., který obdržel 11 bodů. 3 body má chlapec P. H. Chlapci P. T. a Z. K. dostali 2 body. Šestnáct dětí má 0 bodů.

Nespolehlivý je chlapec M. M. se 7 body, 4 body mají chlapci P. P. a P. T., 2 body chlapec P. H., po 1 bodu obdrželi chlapci H. P. a P. P. 1 bod získal chlapec S. M. Čtrnáct dětí má 0 bodů.

Nejvíce osamocen je chlapec M. M. s 14 body. Pak jen obdrželi dva chlapci H. P., a Ch. F. 1 bod. Osmnáct dětí má 0 bodů.

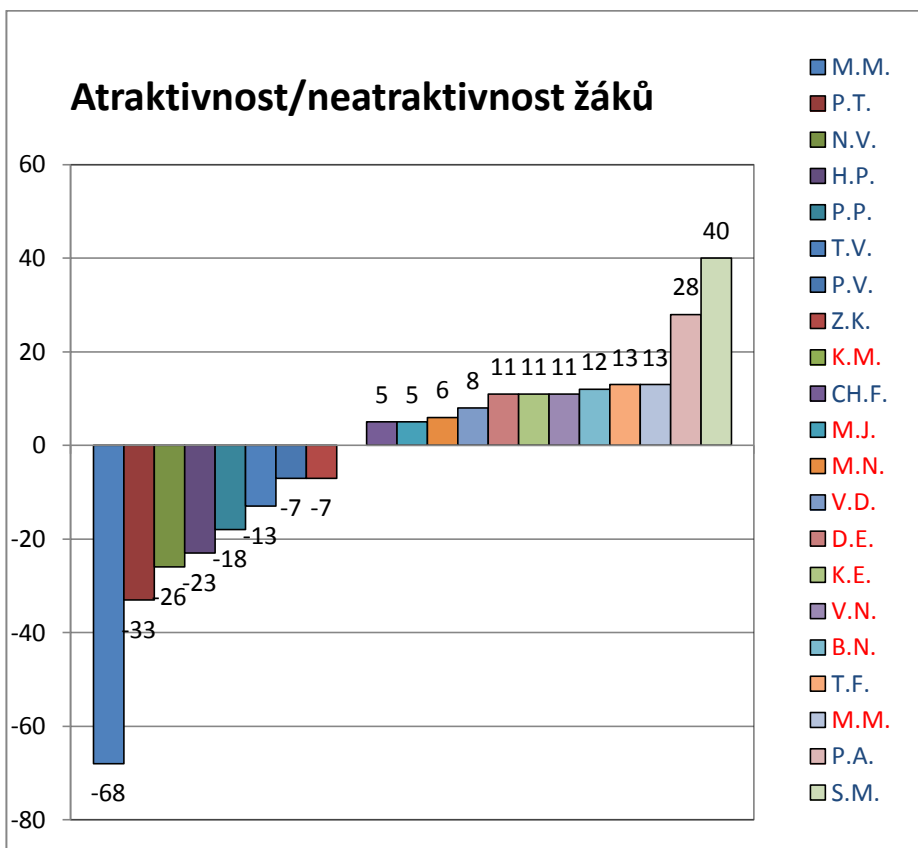
Vyhodnocení atraktivity a neatraktivity dětí

Je to součet kladných a záporných bodů. Ukazuje celkovou atraktivitu dítěte, i tu zápornou. Ty děti, které mají malý zisk ať kladných či záporných bodů patří mezi tzv. „šedé děti“. Jsou to děti, kterých si nikdo nevšímá.

Tabulka 2

Graf 1

Žáci	Atraktivita
M. M.	-68
P. T.	-33
N. V.	-26
H. P.	-23
P. P.	-18
T. V.	-13
P. V.	-7
Z. K.	-7
K. M.	0
CH. F.	5
M. J.	5
M. N.	6
V. D.	8
D. E.	11
K. E.	11
V. N.	11
B. N.	12
T. F.	13
M. M.	13
P. A.	28
S. M.	40

Nejvíce bodů -68 získal chlapec M. M., u kterého se jedná o zápornou atraktivitu. Další je chlapec S. M. se 40 body, u kterého se jedná naopak o kladnou atraktivitu. U dalšího chlapce se 33 body převládá záporná atraktivita, ale není už jednoznačná. Mezi neatraktivní tzv. „šedé děti“ patří 2 dívky K. M. a M. J. a chlapec CH. F., jejichž atraktivita se pohybuje mezi 0-5 body.

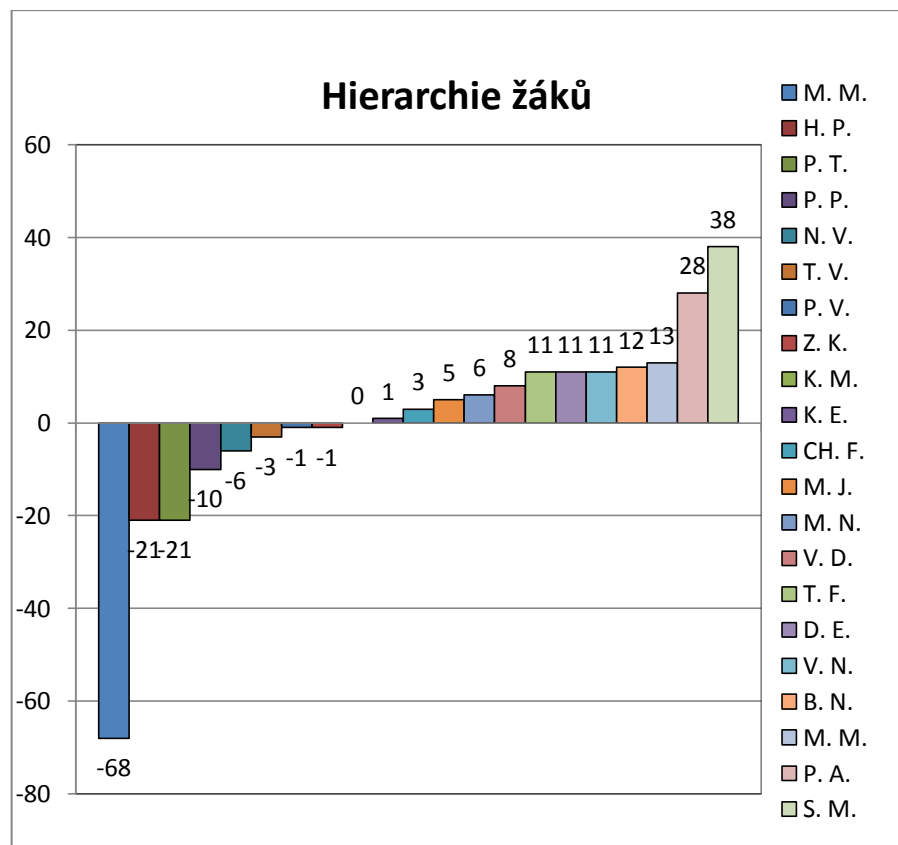
Vyhodnocení hierarchie třídy:

Spočítáme kladné body a od nich odečteme záporné. Tím nám vyjde hierarchie třídy, i hierarchie jednotlivých žáků ve třídě.

Tabulka 3

Graf 2

Žáci	Hierarchie
M. M.	-68
H. P.	-21
P. T.	-21
P. P.	-10
N. V.	-6
T. V.	-3
P. V.	-1
Z. K.	-1
K. M.	0
K. E.	1
CH. F.	3
M. J.	5
M. N.	6
V. D.	8
T. F.	11
D. E.	11
V. N.	11
B. N.	12
M. M.	13
P. A.	28
S. M.	38

Žáci v kladné polovině třídy jsou chlapci S. M. s 38 body a P. A. s 28 body a dívka M. M. s 13 body.

V záporné polovině jsou odmítané děti chlapci H. P. a P. T. s -21 body a především M. M. s -68 body.

Vyhodnocení kvality třídy:

Představuje subjektivní hodnocení kvality kolektivu jednotlivými žáky. Vyhodnocuje se pomocí součtu jeho „správných odpovědí“, pro kvalitní kolektiv hovoří odpovědi ano – ne – ano – ne – ne.

Celkově se třída jeví vesměs jako kvalitní kolektiv, tento údaj zjistíme jako aritmetický průměr všech odpovědí žáků. Viz tabulka 4

Tabulka 4

Počet žáků	21
Počet zúčastněných	21
Počet zúčastněných v %	100

Kvalita kolektivu 0-5, nejlepší je 5	3,57
--------------------------------------	------

Odpověz na následující věty	ANO	NE	%
Ve třídě jsem spokojen/a.	19	2	90,48%
Jsme spíše hádavá třída.	4	17	80,95%
Do školy se obvykle těším.	17	4	80,95%
Máme spolužáka, který nám ubližuje.	12	9	42,86%
Některému spolužákovi je ubližováno.	8	13	61,90%

Pohled dětí na třídu je následující. Většina dětí je ve své třídě spokojena, odpovídá tomu téměř 90,5% odpovědí na tuto otázku. 17 dětí si nemyslí, že jsou spíše hádavá třída a stejný počet dětí, tj. 17 se do školy těší.

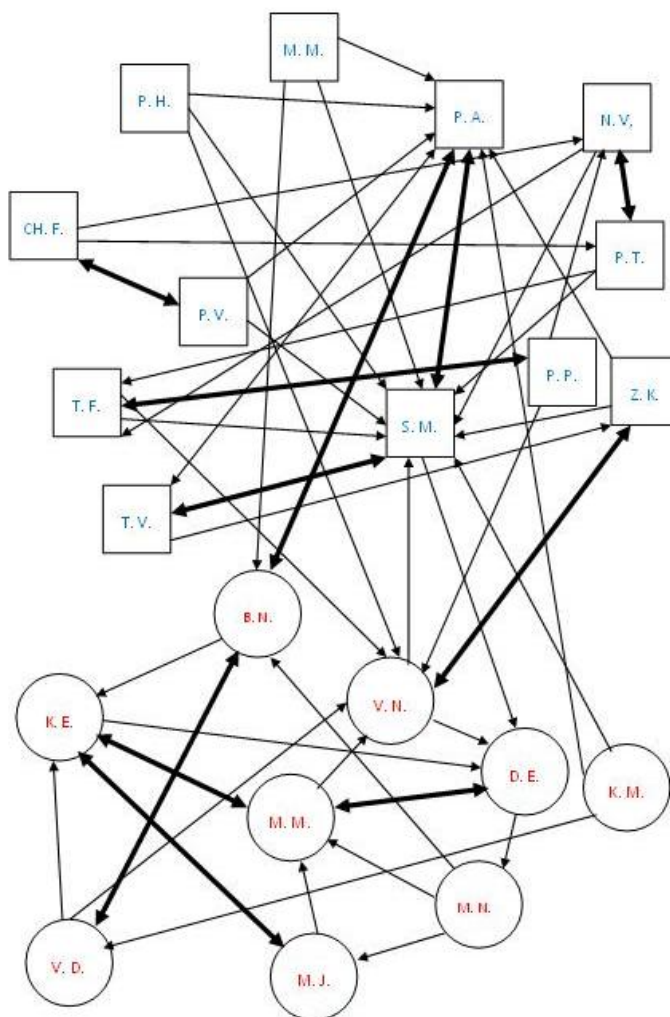
Vyhodnocení – vztahů mezi dětmi:

Graficky jsme znázornili volby dětí mezi sebou – kladné zvlášť a záporné zvlášť. Vznikl sociogram, kdy zvýrazníme i volby vzájemné. Dokážeme tak jednoduše určit sociometrické hvězdy, ke kterým směřují volby, a také outsiders, žáky třídou opomíjené či dokonce z kolektivu vyčleněné, ti jsou na okraji sociogramu. Tyto body umožňují zamyslet se nad tím, kolik který žák volí spolužáků, ke komu směřují jeho sympatie a antipatie.

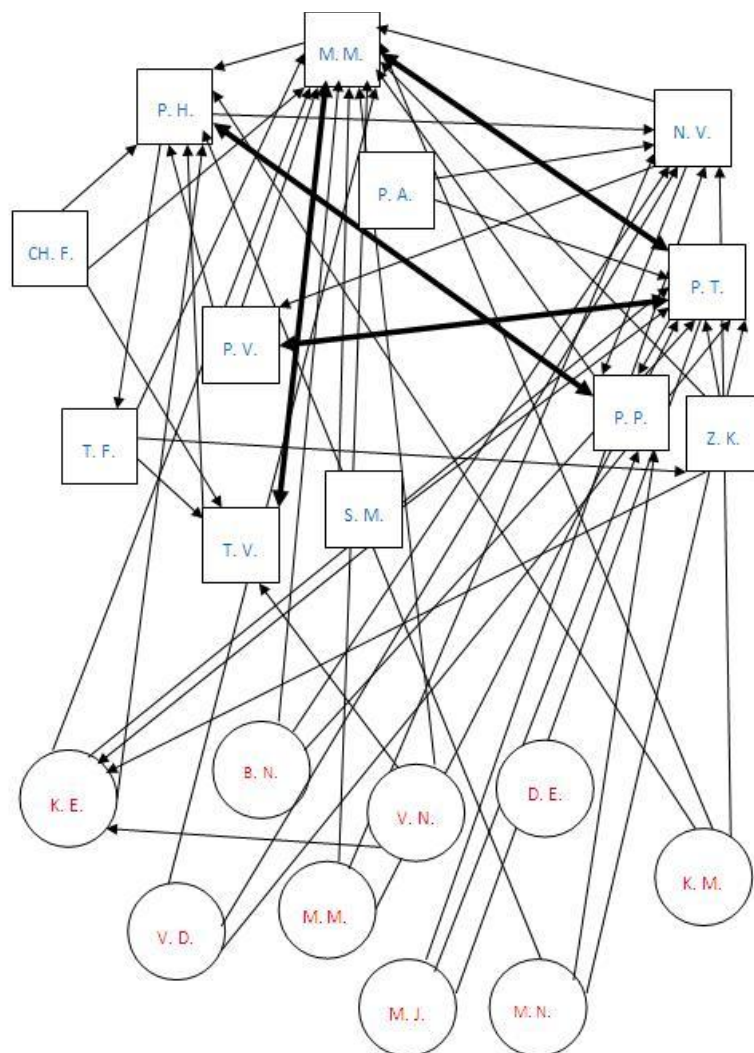
V mé práci jsem se zaměřila na kamarádství mezi dětmi. Kolik dětí zvolily, zda a jak si vybírají dívky a jak chlapci v kolektivu kamarády.

Vyhodnocení vztahů mezi dětmi v této třídě dopadlo takto:

Obrázek 1 Kladné vztahy

Obrázek 2 Záporné vztahy

Shrnutí vzájemných vztahů mezi dětmi

Nejoblíbenějším kamarádem je mezi hochy S. M., kterého volilo jako svého dobrého kamaráda celkem 11 dětí (9 chlapců a 2 dívky) z celkem 20 dětí, tedy více než 50% oblíba. S. M. má společně s chlapci P. A. a T. V. i oboustranně vzájemně kladný vztah, což je v případě chlapců ojedinělý jev. Zároveň ale není jen oblíbený v kolektivu chlapců, kladný vztah mají k němu i dvě dívky a on sám má kladný vztah k dívce D. E.

Druhým nejoblíbenějším chlapcem je P. A., k němuž má kladný vztah 8 dětí (6 chlapců a 2 dívky). P. A. je také jediný z dětí, který má všechny vztahy oboustranně vzájemně kladné, a navíc jak ve vztahu k chlapcům (zde k S. M. a T. V.), tak i k dívce

B. N. Je to jeden ze dvou případů, kde dochází k vzájemnému kladnému vztahu mezi chlapcem a dívkou. Tím druhým je oboustranně kladný vztah mezi chlapcem Z. K. a dívkou V. N.

Oba dva chlapci S. M. a P. A. jsou také jedinými chlapci, ke kterým nikdo nemá žádný negativní, tedy záporný vztah. Pokud nebudeme počítat chlapce Ch. F., který ale působí spíš jako samotář v kolektivu.

Dalším chlapcem, který má dva oboustranně vzájemně kladné vztahy, je chlapec T. V. Ten společně s výše jmenovanými chlapci S. M. a P. A. tvoří ojedinělou triádu takových vztahů, kde mají všichni tři mezi sebou oboustranně vzájemné kladné vztahy.

Pokud jde o děvčata, tak ty mají mezi sebou téměř jen kladné vztahy, záporný vztah k některé dívce uvedla jen jedna dívka V. N., která tím potvrzuje větší sympatie k chlapcům než k dívkám. Pokud dívky měly určit nějaký záporný vztah, skoro vždy ho uvedly ve směru k chlapcům. Právý opak je u chlapců. Ti uvedli negativní vztah k dívce jen ve dvou případech, a to ještě oba chlapci k téže dívce K. E.

Mezi dívkami jsou vzájemně nejoblíbenější M. M. a K. E. Obě mají dva oboustranně kladné vzájemné vztahy s jinými dívkami. Dívka B. N. je rovnoměrně oblíbená, jak mezi chlapci, tak i mezi děvčaty. Je to jediná dívka, která má oboustranně vzájemně kladný vztah jak s dívkou (V. D.), tak i s chlapcem (P. A.). Oboustranně vzájemné kladné vztahy má většina dětí, 9 chlapců a 7 dívek. Jen dva chlapci (M. M. a P. H.) a dvě dívky (K. M. a M. N.) takový vzájemný vztah nemají.

Zajímavé je, že dvě dívky V. N. a K. M. mají více kladných vztahů k chlapcům než k dívkám. Opačně takový případ nenastal. 7 chlapců má kladný vztah k jedné dívce.

Mezi dva neoblíbené chlapce patří především M. M. a P. T. K oběma uvedlo záporný vztah více než 50% dětí. Nejméně oblíbeným je M. M., ke kterému má negativní vztah celkem 15 dětí (9 chlapců a 6 dívek). Chlapec P. T. je naopak nejméně oblíbený mezi dívkami. 6 dívek má k němu negativní sympatie, zatímco chlapců je takových 5. I přesto oba chlapci mají jisté aktivní spíše neutrální vztahy s některými hochy. M. M. má s H. P. neutrální a v případě s P. A. dokonce i mírně kladný vzájemný vztah. Dalším neoblíbeným chlapcem mezi dívkami je N. V. V oblibě ho nemá celkem

5 děvčat, zatímco mezi chlapci má většinou kladné vztahy. Naopak další neoblíbený chlapec H. P. je záporně prezentován především u chlapců.

Oboustranně vzájemné záporné vztahy nejsou u děvčat žádné. U chlapců jsou takové vzájemně negativní vztahy čtyři, z nichž dva mají oba nejméně populární M. M. (s T. V.) a P. T. (s P. V.) a pak i mezi sebou navzájem. Mezi chlapci M. M. a P. T. dokonce došlo na vzájemný záporný vztah dvou chlapců, kteří jsou nejméně oblíbení v kolektivu vůbec. Nejen, že většina z dětí je nemusí, ale také se nemusí ani navzájem.

Závěrem: V kolektivu je několik velmi populárních dětí, tzv. hvězd, které jsou přitažlivé pro většinu, a to i napříč mezi děvčaty a chlapci. Jiní jsou oblíbení jen v rámci menší skupiny obdivovatelů. Je tu i pár jedinců, ke kterým zaujímá většina kolektivu spíše záporné reakce nebo žádné. Máme tu i čtyři děti, o které se kolektiv moc nezajímá, a představují spíše samotářské uzavřené typy nebo patří mezi neutrálně nekonfliktní pasivní členy kolektivu.

U dětí se vzájemné vztahy v některých případech teprve formují - utvářejí nebo vyvíjejí. Takže v určitém časovém horizontu se může jeden záporný vztah změnit i na kladný vztah nebo opačně. Také se může postupem času změnit i jednostranný vztah na oboustranně vzájemný, a to ať už kladný nebo záporný.

Poznámka: Děti dotazník vyplnily bez větších potíží, nerady volily spíše záporné odpovědi, kdy měly napsat nesympatické spolužáky a děti, které mají záporné vlastnosti. Po vyplnění se velmi zajímaly o volby ostatních spolužáků, a zda se jejich jméno objevilo v kamarádově dotazníku.

5.2 Kamarádi ve třídě

Při svém výzkumu jsem se zaměřila především na dětské role, na jejich vzájemné vztahy a především na to, jak děti pohlíží na kamarádství, co pro ně znamená kamarád, jaký by měl opravdový kamarád být. Zda jsou tyto vztahy mezi dětmi ovlivňovány seznámením již v mateřské školce, vazbami mezi rodinami, vztahy ke stejnému respektive k opačnému pohlaví a v neposlední řadě samotným pedagogickým působením.

5.2.1 Popis a vyhodnocení dotazníku

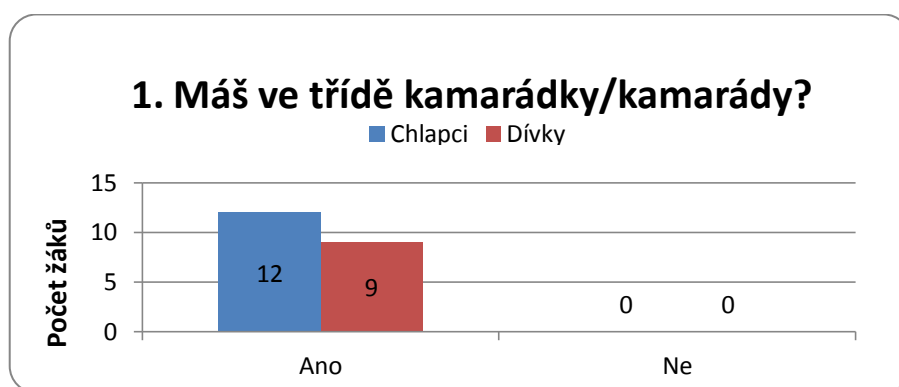
Děti jsem se ptala celkem na 7 otázek. V první otázce jsem chtěla zjistit, zda děti mají ve třídě kamarády. Tato otázka byla uzavřená a nabízela dvě možnosti odpovědi a to ano či ne. Také druhá otázka byla uzavřená a zjišťovala jsem v ní, zda se děti baví více s dětmi opačného pohlaví resp. s oběma pohlavími stejně. Ve třetí otázce jsem se zaměřila na to, kde se děti nejčastěji skamarádily. Děti mohly zakroužkovat jednu ze čtyř variant: a) ve školce, b) první den ve školce, c) kamarádi se naše rodiny, d) chodíme do stejného kroužku, máme stejné zájmy. V otázce čtvrté mě zajímalo, zda si děti samy vybraly spolužáka či spolužačku, se kterým či se kterou sedí v lavici. Pokud odpověděly ne, zjišťovala jsem, jestli je k sobě posadila paní učitelka nebo na ně toto místo zbylo, popřípadě mohly zvolit odpověď: jiná možnost. V otázce číslo 5 mě zajímalo, zda se děti stýkají i mimo prostředí školy. Také u této otázky měly děti na výběr ze dvou možných variant a to ano nebo ne. Poslední dvě otázky byly otevřené a děti mohly psát vše, co je napadlo. Při vyhodnocení jsem vybrala nejčastěji volené možnosti. Ukázka nevyplněného dotazníku je součástí přílohy.

Otázka 1. Máš ve třídě kamaráda?

Tabulka 1

1. Máš ve třídě kamaráda?	Ano	Ne
CHLAPCI	12	0
DÍVKY	9	0

Graf 1

Vyhodnocení na první otázku nám ukazuje, že všechny děti mají ve třídě kamarády.

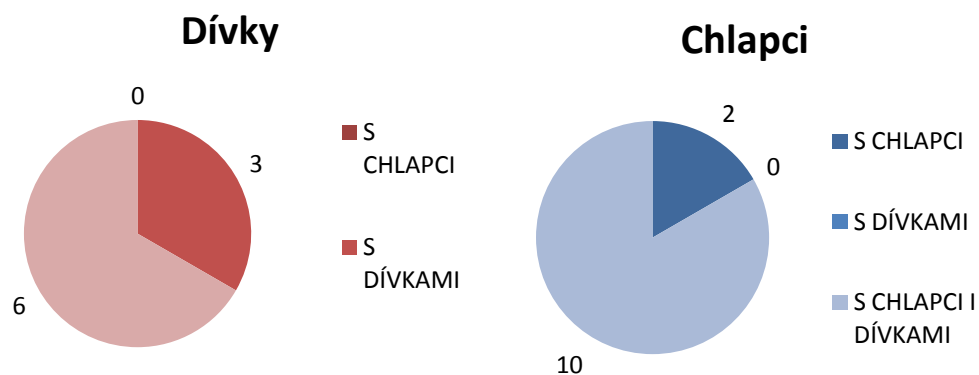
Otázka 2. Kamarádíš se víc s dívkami nebo chlapci?

Tabulka 2

2. Kamarádíš se víc s dívkami nebo chlapci?	S chlapci	S dívkami	S chlapci i dívkami
CHLAPCI	2	0	10
DÍVKY	0	3	6

Graf 2

2. Kamarádíš se víc s dívkami nebo s chlapci?

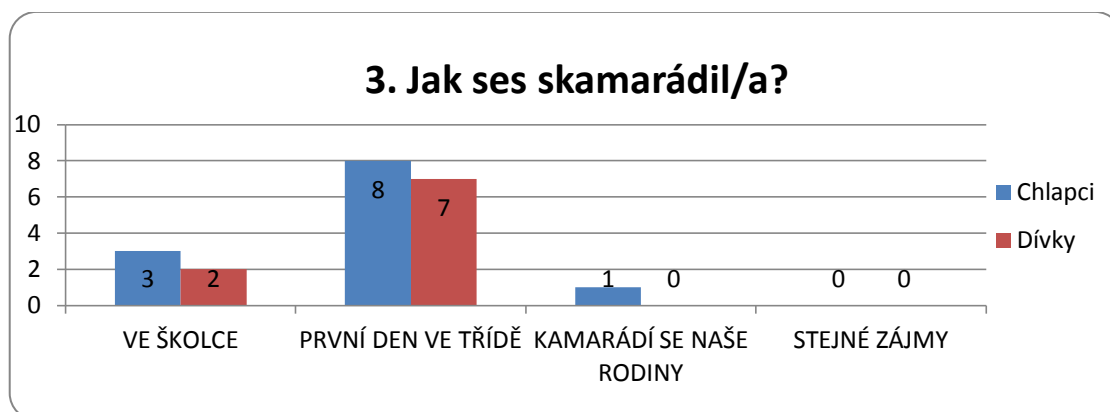
Pokud se podíváme na druhou otázku, 10 chlapců uvedlo, že kamarádí s chlapci i dívkami, 2 chlapci upřednostňuje kamaráda z řad chlapců. Mezi dívkami je 6, které uvedly, že kamarádí s chlapci i dívkami, pouze 3 dívky kamarádí jen s dívkami.

Otázka 3. Jak ses skamarádila se svými kamarády?

Tabulka 3

3. Jak ses skamarádila se svými kamarády?	Chlapci	Dívky
VE ŠKOLCE	3	2
PRVNÍ DEN VE TŘÍDĚ	8	7
KAMARÁDÍ SE NAŠE RODINY	1	0
STEJNÉ ZÁJMY	0	0

Graf 3

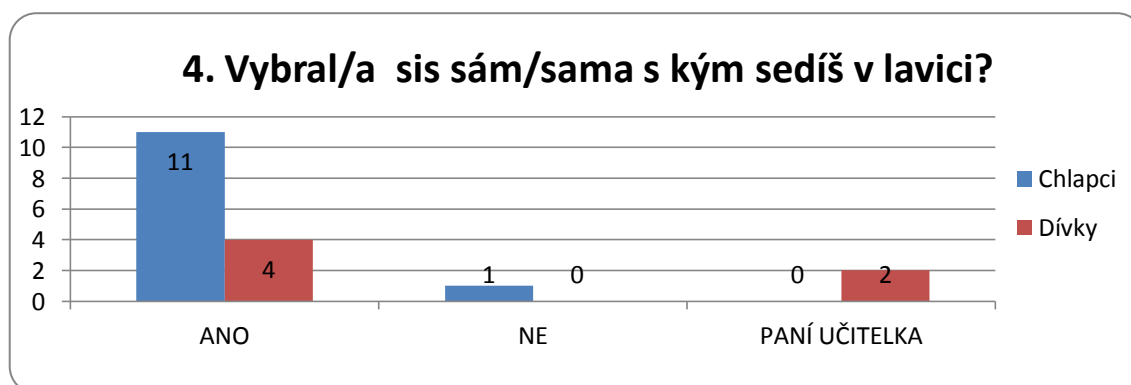
Ze třetí tabulky můžeme vyčíst, že většina dětí se seznámila první den ve škole, 5 dětí se znalo už ze školky, jeden chlapec uvedl, že se znají jejich rodiny.

Otázka 4. Vybral/a sis sám/sama s kým sedíš v lavici?

Tabulka 4

4. Vybral/a sis sám/sama s kým sedíš v lavici?	Chlapci	Dívky
ANO	11	4
NE	1	0
PANÍ UČITELKA	0	2

Graf 4

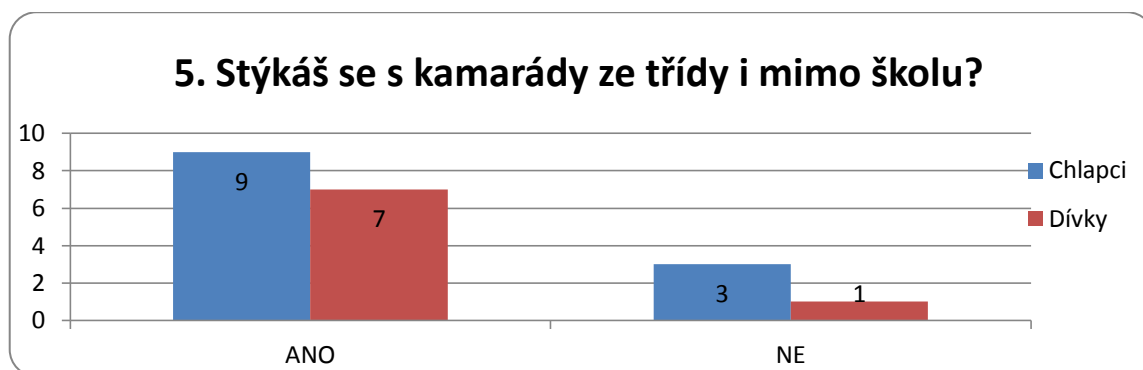
Na čtvrtou otázku odpověděla ano většina dětí, což znamená, že si samy vybraly, s kým chtějí sedět v lavici. Dvěma dívkám a jednomu chlapci vybrala místo paní učitelka. Tři děti na otázku neodpověděly.

Otázka 5. Stýkáš se s kamarády ze třídy i mimo školu?

Tabulka 5

5. Stýkáš se s kamarády ze třídy i mimo školu?	Chlapci	Dívky
ANO	9	7
NE	3	1

Graf 5

V otázce 5 jsem zjišťovala, zda se s kamarády stýkají i mimo školu a 16 dětí se s kamarády mimo školu stýká. 4 děti odpověděly, že se s dětmi mimo školu nestýkají z důvodu dojíždění.

Otázka 6. **Napiš všechno, co se ti líbí na tvé třídě.**

Nejčastější odpovědi dětí byli samozřejmě kamarádi a paní učitelka. Vypíšu však i odpovědi, které mě zaujaly: *že je třída jako pokojíček, je sice malinká a v podkroví, ale díky tomu mám blízko ke kamarádům.*

Otázka 7: **Napiš všechno, co se ti na tvé třídě nelíbí.**

Většina dětí uvedla, že se jim třída líbí. Mezi dětmi, kterým se ve třídě něco nelíbí, se objevily tyto odpovědi: *„že je tam hrozný hluk, protože je tam nízký strop; nelíbí se mi, když tam někdo řve; jsme tam namačkaný, v tomto patře nemám žádné kamarády z jiných tříd.*

Poznámka: Děti mají třídu v posledním patře v podkroví, je opravdu velmi malinká. Sedí tady v pěti řadách po čtyřech dětech. Prostor k pohybu jim poskytuje před třídou prostor s kobercem, který o přestávkách hojně využívají. Na patře nejsou děti ze stejného ročníku. Myslím si, že pro vzájemnou komunikaci a navazování dalších kamarádkých vztahů je to velká škola. Odpoledne se však situace mění, tj. v době, kdy tráví čas ve školní družině. To už jsou pohromadě se svými kamarády i z jiných tříd.

I přesto mají svou třídu rády a stejně tak mají rády svou *super učitelku*.

Shrnutí dotazníku Kamarádi ve třídě

Z výzkumu dotazníkem vyplývá, že všechny děti nějaké kamarády ve třídě mají a většinou se kamarádí jak s dětmi stejného tak i opačného pohlaví, jen necelá čtvrtina z dětí si vybírá kamaráda stejného pohlaví. Z dotazu, kde se děti skamarádily se svými kamarády, je patrné, že dvě třetiny dětí se skamarádily první den ve třídě. Čtvrtina se zná už ze školky. Většina dětí si vybrala sama, s kým bude sedět v lavici a stejně tak i přes tři čtvrtiny dětí se stýká s kamarády i mimo školu. Z toho vyplývá, že kamarádství má pro děti velký význam, že si samy vybírají, s kým se kamarádí, že si svého kamarádství váží a že ho potřebují.

5.2.2 Kamarádství

Do dětské duše se snažíme vžít na základě vlastních vzpomínek i poznatků získaných při běžném kontaktu s dětmi vlastními i svěřenými. Když se někdy zablýskne na lepší časy a podaří se provést odborný výzkum mezi dětmi samotnými na téma, co je pro ně opravdu nejdůležitější, nejvzácnější, nejvyhledávanější, zkrátka po čem většina z nich touží, dostaneme prostý výsledek - Kamarádství.

Dětem jsem položila ještě dvě doplňující otázky.

Otázka 1: Co pro mě znamená s někým kamarádit?

Otázka 2: Jaký by měl být a jaké vlastnosti by měl mít můj nejlepší kamarád?

Výsledky dětí jsou přepsány v nezměněné podobě, tak jak je děti samy napsaly.

V. N.

1. *Kamarádit s někým je jako když mám někoho ráda, ale ne jako rodinu. Prostě že mu pomáhám, pomáhám mu, když je nemocný, tak mu pomůžu, že ho potěším.*
2. *Nejlepší kamarád by měl mít vlastnosti“ být hodná, milá, upřímná, veselá, chytrá a hlavně by neměla lhát.*

D. E.

1. *Všechno znamená, že mu budu pomáhat, pomáhat mu s úkoly, s kamarádem je legrace, je na tebe hodný.*
2. *Nejlepší kamarád chodí se mnou do třídy a je hodný.*

CH. F.

1. *Že je v mém srdíčku, že mu pomáhám, že mu půjčuju hračky.*
2. *Mými kamarády jsou Vítek a Vašík.*

T. F.

1. *Pro mě znamená, že mu budu pomáhat, hrát si s ním a tak.*
2. *Někdy zlobí a někdy je hodný a to pro mě znamená, že je dobrý. Dobrý je, i když něco udělá. Umí hrát dobře fotbal a dobře se s ním hraje.*

S. M.

1. *Hodně věcí, znamená to pro mě pomáhání. Hrát si spolu. Chodit k němu domů.*
2. *Aby byl hodný a kamarádský, hezký, vtipný, společenský.*

K. E.

1. *Pro mě kamarád znamená hodně. Kamarád je to nejdůležitější pro děti.*
2. *Kamarád by neměl zradit.*

T. V.

1. *Hodně moc věcí.*
2. *Hodný, chytrý, šťastný, kamarádský, vtipný, hezký.*

V. D.

1. *Hodně!*
2. *Má ráda kočky, má ráda balet, má ráda zvířata, je hodná, dobře se učí, má ráda matematiku, má ráda pohyb, nemá ráda angličtinu.*

M. N.

1. *Pro mě kamarád znamená mít prostě přítele, který mě chápe, pomáhá mi a tak dál.*
2. *Moje kamarádka by měla mít vlastnosti například, aby na mě byla hodná, aby mě chápala, být hodný žák, aby byl hodný, aby se každé ráno těšil do školy.*

P. A.

1. *Nedokázal odpovědět.*
2. *Hodný, chytrý, ohleduplný, učenlivý.*

N. V.

1. *Nejdřív se musíš seznámit. A pak si s ním musíš hrát. A pak musíš s ním snídat.*
2. *Je chytrý.*

P. P.

1. *Když bych byl smutný, tak mi pomůže. Když by brečel, tak mu pomůžu a vysvětlím mu to. Když něco udělá dobře, tak ho pochválím.*
2. *Je hodný, kamarádský, slušný, hezký, chytrý a spolehlivý.*

B. N.

1. *Že si pomáháme. Jsme na sebe hodný. Zastáváme se. Hrajeme si spolu.*
2. *Je hodná, milá, má ráda psy, je hezká, má ráda pohyb, nemá ráda školu*

Z. K.

1. *Pomáhat mu. Nezlobit ho. Radit mu. Většinou mu půjčovat hračky.*
2. *Měl by být: hodný, milý, laskavý, kamarádský a hlavně rozumný.*

M. M.

1. *Mít někoho, komu se můžeš svěřit, mít někoho, kdo ti pomůže v horkých chvílích. Mít někoho, kdo tě má rád (kamarádsky).*
2. *Být na mě hodný, nebýt drbna, nehrát kamarádství. Být milý a přátelský (nejen na mě, ale i na ostatní)*

Shrnutí poznatků o kamarádství

Pro každé dítě kamarádství znamená trochu něco jiného, každé má jiné představy o tom, jaké vlastnosti by měl mít nejlepší kamarád. Chlapci kladou větší důraz na to, aby s jejich kamarádem byla zábava. Nejraději se svými kamarády hrají nejrůznější hry. Dívky se navzájem častěji svěřují, je pro ně nejdůležitější vzájemná důvěra a zrada se těžko odpouští.

Závěr

V kolektivu je několik velmi populárních dětí, tzv. hvězd, které jsou přitažlivé pro většinu, a to i napříč mezi děvčaty a chlapci. Jiní jsou oblíbení jen v rámci menší skupiny obdivovatelů. Je tu i pár jedinců, ke kterým zaujímá většina kolektivu spíše záporné vztahy nebo žádné. Máme tu i děti, o které se kolektiv moc nezajímá, představují spíše samotářské uzavřené typy nebo patří mezi neutrálně nekonfliktní pasivní členy kolektivu.

Ke konečnému zhodnocení této třídy bych chtěla podotknout, že jde o třídu s velmi příjemným, přátelským vystupováním, navenek se jeví jako dobrý kolektiv a to i navzdory jednoznačnému výsledku jednoho osamocенého a nesympatického žáka. Velkou zásluhu na tom má, jak jsem již uvedla, vůdčí osobnost třídy, kterou je žák, který je hned od začátku pro většinu třídy vzorem. Jak vyplynulo z dotazníku, díky svým vlastnostem ovlivňuje jednomyslně celou třídu a je dobře, že jeho osobnost působí na třídu pozitivně.

Skutečně je většina vztahů mezi dětmi ovlivněna již příchodem dětí na základní školu a to společným pobytem v mateřské školce. Většina kamarádských vztahů ve třídě pak navazuje na tato předchozí přátelství a pro nově příchozí děti je náročnější se do třídního kolektivu začlenit. Vliv na vznik kamarádství ve třídě má i zasedací pořádek. Právě mezi sousedy v lavici vznikala kamarádství nejčastěji, což odpovídá v našem případě výsledkům z dotazníků.

Z výzkumu je patrné, že se vztahy neutvářejí jen mezi chlapci a chlapci a dívky mezi dívkami, ale již v tomto věku vznikají vztahy mezi chlapci a dívkami navzájem. I když to může být způsobeno jen fyzickou atraktivitou.

U dětí se vzájemné vztahy v některých případech teprve formují - utvářejí nebo vyvíjejí. Takže v určitém časovém horizontu se může jeden záporný vztah změnit i na kladný vztah nebo opačně. Také se může postupem času změnit i jednostranný vztah na oboustranně vzájemný, a to ať už kladný nebo záporný.

Nezáleží na tom, jak které dítě interpretuje kamarádství, nejdůležitější je pocit, který v něm zanechává. Přítomnost kamaráda představuje pro dítě jistotu a mít ve třídě dokonce nejlepšího kamaráda je důvodem, proč se těšit do školy.

Proto, aby výchovně vzdělávací práce vychovatele a pedagoga mohla být co nejefektivnější, je důležité, aby znali vztahy, které panují v sociální skupině, ve které působí. Díky výše uvedeným metodám může vychovatel i pedagog lépe proniknout do vztahů sociální skupiny, ať už se jedná o školní družinu, zájmový kroužek, školní třídu a další organizace, ve kterých působí. Dostanou se tak lépe do nitra sociální skupiny, kterou vedou a mohou kvalitněji a efektivněji vykonávat svou práci.

Seznam použité literatury

ALLEN, K. E., MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let.* 1. vydání, Praha: Portál, 2002, 192 s. ISBN 80-7178-614-4

BRAUN, R.. *Diagnostika školní třídy. Skupinová práce se třídou v rámci primární prevence.* Praha: IPPP ČR, 2008. 38 s.

HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sociální psychologie.* 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 2003. 66 s. ISBN 80-7290-118-4

HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele Vybraná témata,* 2. vydání Univerzita Karlova: Karolinum, 2002. 125 s. ISBN 80-246-0436-1

ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie.* 1. vydání Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6

VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy.* Praha: Karolinum, 2002. 306 s. ISBN 80-246-0181-8

Přílohy

Dotazník „Kamarádi ve třídě“

Jméno: _____

1. Máš ve třídě kamarádky/kamarády? – *zakroužkuj*
Ano **Ne**
2. Kamarádíš se víc s **dívkami** s **chlapci** nebo s **dívkami i chlapci**? - *zakroužkuj*
3. Jak ses skamarádil/a se svými kamarády/kamarádkami?
– *zakroužkuj pouze jednu variantu*
 - a) ve školce
 - b) první den ve třídě
 - c) kamarádí se naše rodiny
 - d) chodíme do stejného kroužku, máme stejné koníčky (zájmy)
4. Vybral/a sis sám/sama spolužáka/spolužačku, se kterým/ktou sedíš v lavici?
– *zakroužkuj jednu odpověď*
V případě odpovědi Ne, vyber z možností a), b), c).

Ano	Ne	a) posadila nás k sobě paní učitelka
		b) toto místo na mě zbylo
		c) jiná možnost
5. Stýkáš se s kamarády ze třídy i mimo školu? - *zakroužkuj*
Ano **Ne**
6. Napiš všechno, co se ti líbí na tvé třídě.

7. Napiš všechno, co se ti na tvé třídě nelíbí.

Dotazník Vztahy ve třídě

Jméno: _____

1. Kterého ze spolužáků či spolužaček máš nejraději?

Můžeš zvolit tři z nich:

1. _____

2. _____

3. _____

2. Který ze spolužáků či spolužaček Ti není sympatický?

Opět mohou být tři:

1. _____

2. _____

3. _____

3. K uvedeným vlastnostem uveď příjmení jednoho spolužáka či spolužačky, který je:

spolehlivý _____ protivný _____

zábavný _____ nespolehlivý _____

se všemi kamarád _____ osamocený _____

4. Odpověz na následující věty, odpověď zakroužkuj:

Ve třídě jsem spokojen. ano - ne

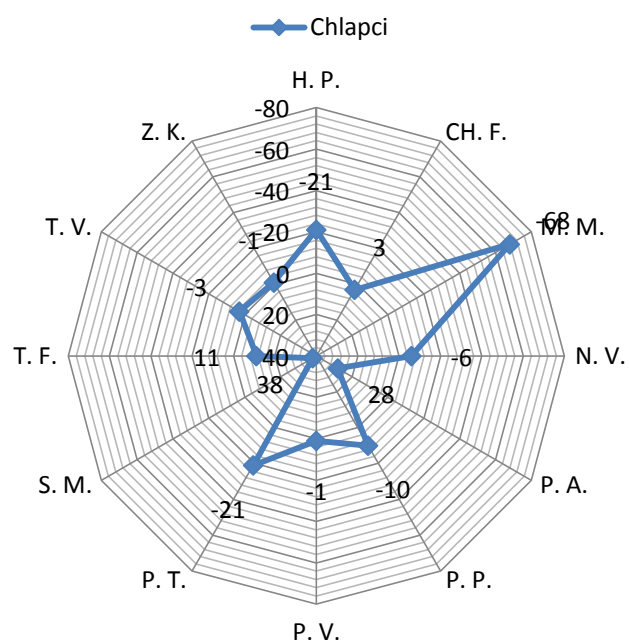
Jsme spíše hádavá třída. ano - ne

Do školy se obvykle těším. ano - ne

Máme spolužáka, který nám ubližuje. ano - ne

Některému spolužákovi je ubližováno. ano - ne

Vztahová síť

Vztahová síť

